

Friese literatuur, anders gelezen

Reinier Salverda en Eric Hoekstra

Summary

This article provides an introduction to the seven papers which were presented at the 1st Day of Frisian Literary Studies and which are reproduced here in this special issue of It Beaken.

Letterkunde is in zijn praktijk de wetenschappelijke bestudering van literatuur. Maar wat is het uiteindelijke doel van de letterkunde, en meer in het algemeen, van de geesteswetenschappen? Kijken we naar de materiewetenschappen, dan zien we daar als ultiem onderzoeksdoel het doorgronden van de essentie van heelal en materie. Voor de geesteswetenschappen dringt zich dan als vanzelf op dat wij de menselijke geest willen doorgronden. De menselijke geest is in hoge mate gevormd en bepaald door de taal, en literatuur is wel het meest complexe gebruik van taal: zelfs boeken van dode auteurs hebben de macht om culturen en persoonlijkheden te voeden en te (mis)vormen.

Wat wij mensen in ons leven te weten komen hebben we voor het grootste deel van anderen gehoord of gelezen. Hoe dat in zijn werk gaat, staat bekend als ‘communicatie’. Achter die simpele alledaagse noemer gaat een veelheid aan processen schuil, van het verwerken van de allereenvoudigste informatie tot diep in de kunst van het begrijpen met zijn oneindige dimensies en de hogere vaardigheden die we nodig hebben om de meest complexe interpretaties te kunnen produceren. Dit alles in een wereld van 7,5 miljard mensen, en in zo’n zeventuizend verschillende talen. We hebben het hier dus over myriaden manieren van kennen, kenbaar maken en kennis delen.

De Friese letterkunde is maar een stofje op de rok van dit immense geestesuniversum. De Friese literatuur is de literatuur van een kleine minderheidstaal. Die literatuur heeft een eigenheid, maar schurkt daarnaast ook nauw tegen de Nederlandse literatuur aan, net zoals de Friese taal dat doet. Friese schrijvers zijn niet alleen tweetalig, maar ook biliterair, als we, net als Barokdichters, dat woord mogen munten. Er is sprake van een dubbele structuur: kennis van de Nederlandse literatuur en kennis van de Friese. Die twee beïnvloeden elkaar, maken allerlei interacties mogelijk. Ongeveer de helft van alle bewoners van de provincie Fryslân spreekt Fries op regelmatig basis, zo’n 300,000 mensen. Slechts een heel klein

deel daarvan leest Fries op regelmatige basis. Maar of een literatuur groot of klein is, maakt voor de letterkunde over het algemeen niet uit. Trouwens, zelfs een relatief kleine literatuur als de Friese blijkt toch telkens weer een *Fundgrube* waar onverwacht ruwe diamanten worden aangetroffen, die tot dan niet bekend waren. Zo willen wij dan ook niet alleen onze Friese lezers maar ook onze Nederlandse en buitenlandse collega-letterkundigen laten kennismaken met de Friese literatuur en letterkunde. Niet (alleen) om het mooi ervan, en ook niet zozeer vanwege het Fries-eigene. Maar anders: vrij, onderzoekend, met verbeelding, met oog voor het bijzondere en met aandacht voor het ongewone en verrassende van die Friese literatuur.

Hier concentreren wij ons op de zeven lezers die in deze bundel aan het woord zijn en op de neerslag van hun letterkundig leesonderzoek zoals gepresenteerd op de *Letterkundedag* te Leeuwarden van 7 oktober 2016.

Piet Gerbrandy maakt Japicx en zijn werk fris en nieuw door heel aandachtig te lezen en dingen naar voren te halen die je niet zomaar vanzelf even ziet (in zijn bijdrage getiteld: *Temmen en inbedden. Op zoek naar de ziel van Gysbert Japicx*). Hij zoomt in op vrijheid en conventies, en wijst erop dat het werk van Japicx vaak hybride van aard is. Door zo'n dubbele structuur zijn interacties en interpretaties mogelijk die de starheid van de Renaissancevormen doorbreekt, die anders in clichés zouden ontaarden. We citeren:

Vervolgens barst hij los in een tiental Psalmen, die echter steeds worden afgewisseld met persoonlijke beschouwingen die men deels aan onze dichter, deels aan de herder zou kunnen toeschrijven. ... Zouden we kunnen stellen dat de dichter zijn hartstochtelijkste lyriek het liefst omfloerst door er een wat meer objectief kader omheen te plaatsen? Wil hij soms aangeven dat wat ons ten diepste beroert nooit losgekoppeld kan worden van zijn maatschappelijke context? Of benadrukt hij juist dat diep verborgen in het leven van alledag permanent een vuur brandend wordt gehouden?

Heel anders gaat Alpita de Jong te werk (*De wet van de voorwaartse bûten-sprong*). Hoe anders leest zij anno nu wat toen geschreven en gedacht werd; hoe anders ook dan sindsdien gebruikelijk is geworden door traditie en gewoonte, conventie en canon; hoe anders vooral ook, omdat dat wel eens goed zou kunnen zijn voor de toekomst van de Friese literatuur. In het spoor van Halbertsma breekt zij hier een lans voor het andere lezen, onbevangen, nieuwsgierig en vernieuwend: Friese literatuur gezien als de Ander, kwantitatief ongelijkwaardig, maar in zijn uniciteit gelijkwaardig aan elke andere literatuur. We citeren:

Gysbert Japicx, het Fries en de Friezen waren voor Halbertsma hulpmiddelen om een tegengeluid te laten horen. Hij speelde ermee maar deed er tegelijk ook veel onderzoek naar. Voor hemzelf was dat onderzoek een poging om grip te krijgen op vooroordelen en tegenstrijdigheden, over fatsoen en gekunsteldheid, cultuur en beschaving.

Abe de Vries laat zien door welke historische ontwikkelingen en persoonlijke vooroordelen het werk van de dichter Marten Hepkes Bakker (1848-1927) buiten de canon geplaatst werd, die onder invloed van de globaliserende Jongfriezen tot stand kwam (*In korreksje op de kanon. Libben en poëzij fan Marten Hepkes Bakker (1848-1927)*). Zijn studie laat zien hoe de Friese literatuur ook voor kenners een *Fundgrube* is waarin interessant werk kan worden ontdekt, als men zich een onbevooroordeelde en begrijpende lezer toont. Willen we oog kunnen krijgen voor de orale kwaliteiten, de maatschappelijke betrokkenheid en de naturalistische eigenschappen van Bakkers poëzie, dan is maar één ding nodig: goed kunnen lezen en begrijpen. Zoals De Vries schrijft:

Dy nasjonale taalpolitike bril moat ôf, in betingst foar goed lêze, dan blykt Bakker likegoed in persoanlik taalkeunstner. Syn poëzij leit op de oergong fan in kollektyf nei in persoanlik perspektyf yn de literatuer, in ûntjouwing dy't yn Nederlân mei de Tachtigers al ynsette.

Piter Boersma kiest een associatieve, onderzoekende manier van lezen waarin veel mag (*Friesche Tjerne is gewoan in minske*). Hij verdedigt het psycho-analytische proefschrift waar Hein de Jong op promoveerde, een bijna novelleske analyse van wat misschien wel Gysbert Japicx zijn beste werk mag heten: *De Friesche Tjerne*. Wat hem boeit is hoe De Jong wijst op het vormelijk hybride karakter van dit werk, hoe de verschillende en ongelijke onderdelen van dit korte werk elkaar belichten en verhelderen zodat ze in hun interpretatie als geheel alsnog een unieke eenheid vertonen, die goeddeels met behulp van psychoanalyse aan het licht kan worden gebracht. Of, zoals De Jong het onder woorden brengt:

Gysbert heeft op dichterlijke wijze Tjerne in al zijn creatieve kracht en menselijke zwakheid beschreven en daarmee een echt mens neergezet, die als eerste held in de Friese literaire canon beschouwd moet worden. Een simplificatie of idealisering van de figuur Tjerne kan de ontwikkeling van de literaire wereld in Friesland niet dienen.

Marc van Oostendorp leest Tsjébbe Hettinga vanuit zijn deskundigheid op het gebied van de klankstructuur van taal en poëzie (*Dual metrics in*

Tsjêbbe Hettinga's poetry). Hij laat zien hoe we bij Tsjêbbe Hettinga naar de vorm een dubbele structuur aantreffen. Enerzijds telt Hettinga het aantal lettergrepen van zijn regels, anderzijds is er ook een vast aantal klemtonen, maar deze beide structuren staan geheel los van elkaar en lijken verschillende doelen te dienen. Van Oostendorp laat zien dat Hettinga het tellen van lettergrepen vermoedelijk ontleend heeft aan Nobelprijswinnaar Dylan Thomas, wiens poëzie door Hettinga vertaald werd. De klemtonen zijn natuurlijk belangrijk bij de voordracht, maar aangaande de lettergreepstructuur zegt Van Oostendorp:

What could be the reason behind this use of dual metrics? One hypothesis we may consider is that they serve two different functions of Hettinga's poetry. The syllable count seems a hidden organizing principle that is at best 'seen' on the written page. It is unlikely that any listener would ever detect it when Hettinga was performing his poems: the lines are too long, and the difference between odd and even-numbered lines too subtle.

Friduwih Riemersma daartegenover, onderzoekt de politiek-ideologische dimensie die in elke tekst aan de orde is, in elk woord dat iemand schrijft of leest, in de manier waarop schrijverschap en interpretatie worden ingevuld en opgebouwd (*Wa't skriuwt dy bliuwt. Jelle Brouwer en de politisearring fan de Fryske literatuer*). Ze laat zien dat het werk van hoogleraar en schrijver J.H. Brouwer soms gekenmerkt wordt door een sterk gedepolitiseerd, harmonie zoekend schrijverschap. Ze voegt eraan toe:

De twa fûnemintele, tsjinoerstelde foarmen fan polityk, depolitisearje en (re)politisearje, binne neat oars as in formulearring fan de oerâlde politike dichotomyen fan konsensus en 'dissensus', oarder en frijheid, en harmony en kontroverze.

Henk van der Liet bekijkt het Friese werk van Jelle Brouwer als scandinavist, en maakt al lezend, toelichtend en commentariërend openingen naar waar het bij vertalingen op aankomt: cultuurcontact en de vergezichten die dat opent (*'Frjemd en dochs eigen?' Overdenkingen bij de vertalingen uit het Scandinavisch taalgebied van J.H. Brouwer en A.I. Brouwer-Prakke*). Van der Liet gaat in op de aard van de keus die de Brouwers maakten toen zij een aantal vertalingen uit het Scandinavisch taalgebied lieten verschijnen. Dit leidt onder andere tot de volgende conclusie:

Wat nadrukkelijk in het oog springt, is dat de keuze niet gebaseerd is op bestaande Nederlandstalige keuzes en vertalingen. Daardoor kon het

gebeuren dat literatuur-historisch gezien belangrijke nouvelles uit het oeuvre van bijv. Johs. V. Jensen, al wel in het Fries werden vertaald, maar (nog) niet in het Nederlands.

De uiteenlopende manieren van lezen die de bijdragen in dit nummer van *It Beaken* laten zien, gaan buiten de gebaande paden, het vrije veld in. Met als centrale boodschap: haal het lezen van Friese literatuur – net als het schrijven – weg uit het keurslijf van traditie, conventie en canonisatie. Hier rijmt opeens de slotzin van Friduwih Riemersma op die van Alpita de Jong: haal de Friese literatuur weg uit de deftigheid van bestuurlijke goedkeuring en prijstoekenning, en herstel haar vrijheid. Want de Friese literatuur is van haar schrijvers en haar lezers, en van niemand anders! Dus bevorder het wilde lezen – of beter: het vrije, onderzoekende lezen, met aandacht en verbeelding, met kennis van zaken en hartstocht – zoals de zeven schrijvers ons dat in deze bundel voordoen, waarmee ze ons verrassen en ons uitdagen om dit zelf ook te ondernemen.

